
Vera BRUNER

U ČELIJI 33, U TEREZINU

Rodena je u Baču, Vojvodina, 4. juna 1925. godine od majke Alise, rodene Herlinger, i oca Aleksandra – Šami Vajsa. U Baču je završila osnovnu školu kod opatica, započela gimnaziju a četvrti razred niže gimnazije završila u Osijeku. Otac je imao ciglanu.

Posle rata upisala je ekonomiju, ali nije diplomirala. Udala se za Mirka Brunera, pravnika koji je, kao pravni savetnik, radio u diplomatskim predstavništvima naše zemlje. Ima dvoje dece i dvoje unučadi.

Do početka rata živela sam sa svojim roditeljima u selu Bač u severoistočnom delu bivše Kraljevine Jugoslavije, koji se zvao Dunavska banovina.

Diskriminacioni zakoni protiv Jevreja počeli su da se primenjuju odmah nakon okupacije Jugoslavije od strane Mađarske, aprila 1941. Pored ostalog, mom je ocu bilo zabranjeno da nastavi poslovanje. Početkom aprila 1944. po okupaciji od strane Trećeg rajha, doneti su još strožiji rasni zakoni protiv Jevreja. Svi Jevreji Bačke deportovani su uz svesrdnu pomoć mađarskih vlasti u logore u Evropi, pretežno u Aušvic.

Uhapšena sam aprila 1944. u roditeljskoj kući. Moji roditelji i ja bili smo odvedeni u sabirni logor u Bačkoj Topoli kraj Subotice, blizu predratne granice sa Mađarskom. Tada sam imala 18 godina. Iz Bačke Topole, preko Subotice, bili smo upućeni u prenatrpanim vagonima za stoku prema koncentracionom logoru Aušvic – Birkenau. Putovanje je trajalo nekoliko dana, bez hrane, vode i klozeta.

Došli smo u Aušvic drugog maja. Odmah po dolasku bili smo podeljeni prema polu, a potom na one koji su bili sposobni za teške fizičke radove i one koji su poslani u gasne komore.

Odmah smo ošišani i tetovirani. Mojoj majci je utetoviran broj 81258, a ja sam dobila broj 81259. Sećam se da smo bili u bloku A, a zapovednica barake, Blockalteste se zvala Fani. Nakon jedne nedelje do deset dana, izvršeno je novo odabiranje i mene su, zajedno sa jednim brojem mladih devojaka, poslali u logor Glajvic (Gleiwitz).

Tvornica „Dojče gasrusverke“ (Deutsche Gasrusswerke) proizvodila je sintetičku čad za proizvodnju veštačke gume. Sve naokolo bilo je pokriveno ugljem i vazduh je bio siv. Nakon napornog radnog dana i mi smo bili pokriveni ugljenom prašinom. Jedan od direktora, možda je bio glavni direktor, zvao se doktor Šenk (Schenck). On je nadzirao prostor gde smo radili.

Naš kapo se zvala Sonja. Ja sam bila izabrana da radim u poludovršenom bunkeru. Posao je bio težak a uslovi nesnosni. Ko god je bio nesposoban da radi ili bio bolestan bio je poslat natrag u Aušvic i ubijen. Proveli smo oko devet meseci u tvornici kada su iznenada Nemci počeli da nas evakušu u januaru 1945. godine, u Nemačku, preko Čehoslovačke.

Evakuacija je započela po velikom snegu. Bila je okrutna zima, a mi smo imali samo našu laganu odeću iz logora. Na nogama smo imali drvene klompe koje smo pokrivali papirom. Čuli smo da se kolona kreće prema gradu Breslau, odnosno Vroclavu, na poljskom. Ja sam se onesvestila pa su me prijatelji vukli kroz sneg. Ujutro Nemci su naredili da hodamo do železničke stanice, gde smo morali da se popnemo u otvorene teretne vagone.

Vozili su nas nekoliko dana bez hrane i vode. Vagoni su bili prenatrpani. Nismo imali vode a straža oko vagona odbijala je da nam da bar malo snega. Nekolicina nas, poluludih i očajnih, odlučila je da skače iz voza.

Kada je voz izašao iz stanice Kostalanec (Kosztalanetz), iskočile smo iz voza. Čuvari su pucali. Nisam bila pogođena ali sam pri padu slomila levo rame. Moja prijateljica Hadasa Dagon (tada pod imenom Ivka Kostolić) i ja uputile smo se prema obližnjem selu Litovice i tamo pokucale na vrata prve seljačke kuće. Već su bili objavljeni plakati u selu na kojima je pisalo da meštani moraju prijaviti sve begunce, što su oni i učinili.

Došla su dva žandara. Odveli su Ivku do policijske stanice na ispitivanje, a mene ostavili u kući zbog rane. Ivka i ja smo ranije odlučile

da ćemo, u slučaju da budemo uhvaćene, se predstaviti kao Srkinje kako bi povećale šanse da nas ne ubiju. Ivka je rekla da smo sestre, kćerke jugoslovenskog oficira Srbina pravoslavne vere.

Naveče nas je Gestapo smestio u zatvor, gde smo srele nekoliko devojaka iz transporta. Iz zatvora u Litovicama bile smo poslate u zatvor u Olomuc. Nakon dva dana provedenih u Olomucu, poslali su nas u zatvor u Brno. U to vreme dobila sam bolove u ramenu. Posle dugog moljakanja, zatvorski lekar poslao me je na kliniku gde su mi namestili gips. U zatvoru u Brnu ostale smo više od deset dana i onda poslate u zatvor Gestapoa u Prag (Pankrac). Nakon ispitivanja u zatvoru poslate smo u Kleine Festung Theresienstadt (Mala tvrđava u Terezinu), koja je takođe bila zatvor Gestapoa za političke zatvorenike. Posle prozivke bile smo zatvorene u ćeliju za gladovanje (Hungerzelle 33), ili „Ćeliju smrti“.

*VERA BRUNER među najmilijima: sa unukom DAVIDOM, ćerkom VANDOM,
i zetom ETOREOM COLUMBINJEM*

U ćeliji je bilo još mnogo zatočenika iz Glajvica. Među ostalima tu sam srela Ružu Presburger, studenta medicine. I ona je iskočila iz voza posle pet dana vožnje bez hrane. Bila je moj poznanik i drugarica.

Nakon nekoliko dana, Ivka i ja smo smeštene u drugu ćeliju, koja je bila pod nadzorom dve esesovke i dve zatočenice iz ženskog logora, Maruške Polak i dr Daše Tidlitatov. Daša je bila ambulanti lekar koja mi je kasnije skinula gips. Ako se dobro sećam, gips mi je skinut februara 1945. godine.

Sećam se ćelije vrlo dobro. Imala je tri pomoćna dela. U jednom delu je bio neki čovek u komi, koji je ubrzo nakon našeg dolaska umro.

U drugom delu bila je jedna mentalno poremećena starija žena, za koju sam čula da je kasnije ubijena. Ivka i ja smo bile u trećem delu, zajedno sa jednom ženom sa trogodišnjim detetom. Žena se zvala Erna Haas, a dete Tomiček-Frita, odnosno Tomi. On je bio sin njene najbliže prijateljice, glasovite slikarke koja je ubijena u getu Terezina. (Nakon rata napravljen je u Nemačkoj film o Tomijevom životu, o Terezinu i Izraelu. Delove u filmu o Terezinu priča Ivka i spominje mene.)

Provela sam više od tri strašna meseca u toj ćeliji, na betonskom podu, prekrivenom slamom. Hrana, većinom vodena supa, bila nam je gurana kroz vrata i ostavljana na podu. Bile smo stalno gladne. Imale smo samo mali prozor sa rešetkama, kroz koji smo mogle da vidimo malo parče neba. Nisam mogla da spavam zbog svraba od ujeda insekata i infekcije koja se širila pod gipsom. Svakog jutra čule smo zvuke ubijanja i provodile dane u strahu da ćemo biti sledeće na redu.

Osmoga maja čuvari su ostavili vrata otvorena – bio je kraj rata. Ja još nisam imala 20 godina. Moji roditelja već su bili mrtvi.

Kamioni Crvenoga krsta odveli su nas do geta gde nas je pregledao lekar. Dobile smo otpusna dokumenta pod našim pravim imenima. Ambulantna kola Crvenog krsta dovela su nas do Praga i, početkom juna 1945, prešli smo granicu Jugoslavije kod Subotice.

Zatočeništvo u ćeliji 33 u Maloj tvrđavi u Terezinu u Češkoj

Od Ruže Presburger, jedne od preživelih, u to vreme studenta medicine, koja sada živi u Jerusalimu, čula sam priču koja sledi. Presburger je bilo njeno devojačko prezime u Jugoslaviji, a nadimak joj je bio Baba. Kada se udala u Jugoslaviji, nakon rata, njeno je ime bilo Ruža Bek. Iselila je u Izrael 1948. godine i poznata je kao Rachel Beck. Udata je, ima kćerku i tri unuka od kojih jedan služi u izraelskoj armiji kao socijalni radnik. Sada živi u Hod Yerushalaim, 3 Guatemala Street...

Ruža Presburger (sada Rachel Beck) bila je vredan radnik u Glajvicu, pored Aušvica, između maja 1944. i januara 1945. Sredinom januara 1945, kada su Rusi bili sve bliže i bliže, zatvorenici su bili evakuisani iz logora, marširali po snegu do železničke stanice i bili utrpani u otvorene teretne vagona (po 150 ljudi u vagonu) vozova koji su se kretali kroz Čehoslovačku prema Nemačkoj. Nakon pet dana vožnje ona je iskočila iz voza i bez hrane, pijući samo vodu od snega koji se topio u njenim rukama, doteturala se do nekog sela.

Onesvestila se u jednoj seljačkoj kući prema kojoj je išla, u mraku, u istočnom delu bivše Čehoslovačke. Još uvek je nosila svoje prugasto odelo i zbog toga je bila prokazana čehoslovačkoj policiji koja ju je odvela u Prag u zatvor Pankrac. Tamo je sreća oko 60 drugih jevrejskih žena koje su takođe iskakale iz voza. Kratko vreme posle toga one su premeštene i zatvorene u Maloj tvrđavi u Terezinu, dva kilometra udaljenoj od „uzornog“ logora Terezin. Svih ovih 60 zatvorenica su bile strpane u jednu malu prostoriju, sa samo jednim prozorom skoro potpuno zatvorenim drvenim daskama. Malo svežeg vazduha dolazilo je unutra. Ova ćelija 33, ili „Ćelija smrti“ bila je verovatno ćelija koju su nacisti odredili za eksperimente nad ljudima. Žene su hranjene sa vrlo malo hrane, jednom ili dva puta u sedmici, verovatno u nastojanju nacističke da vide koliko će vremena biti potrebno da umru od gladi. Možda je to bila jedna perverzna studija o ljudskom ponašanju. Jedan od eksperimenata bilo je i držanje ljudi duži period vremena u tamnoj ćeliji. Oni su se odatle spasili tek u vreme oslobođenja. Morali su da drže oči zaštićene od sunčevog svetla veoma dugo. U jednoj drugoj ćeliji stavili su ljude na uske daske ispod kojih je bila voda. Oni bi se utopili ako bi izgubili ravnotežu.

Žene su shvatile da bi sve umrle ukoliko bi se međusobno borile kad se deli hrana. One su izabrale jednu ženu da deli hranu i niko se nije suprotstavljao kako je to ona činila. Ako je jedna žena bila bolesnija od drugih prijatelji su joj davali ekstra porciju. Kada su nacisti ubacili u njihovu ćeliju jednu češku prostitutku koja je umirala od sifilisa, a u nadi da će zaraziti ostale, zatvorenice su održale sastanak i dogovorile se da je ubiju, ali niko nije bio voljan da to učini svojim rukama. Umesto toga, i uprkos gladi, one su je ipak hranile i sa njom delile svoje mršave obroke sve dok nije umrla.

Da bi žene ispunile vreme i u nastojanju da ostanu pri zdravoj pameti, one su otvorile „školu“. Sedeći na hladnom betonskom podu, bez knjiga ili ostalih pomagala, svaka žena po redu je jednostavno podučavala ostale o onome što je znala: bilo da je to bila evropska istorija, hebrejski jezik, umetnost ili o fotografisanju... Jedna je pisala poeziju, druga je pisala recepte na toaletnom papiru. Jedino uznemirenje je nastalo kada je pesnikinja „ukrala“ malo papira koji je bio dodeljen navodnom kuvaru. One su preduzele i da pletu, rastvarajući metlu i upotrebljavajući grančice kao privremene igle za pletenje. A vunu su dobile kad su rasparale svoje sopstvene stvari i pokušale da od njih prave nove.

Ozbiljna diskusija je vodena oko toga da li novoispleteni rukavi treba da budu glatki ili da imaju neku švedsku mustru kao prednjica.

Sve su to bili pokušaji da zatočenice ostanu pri zdravoj pameti i da podržavaju jedna drugu pod tim neljudskim uslovima. Jedna žena iz Poljske uspela je da zadrži svoju trinaestogodišnju kćerku, pošto je podmitila nekog Nemca šakom nakita. Njih su često posećivala dva u crno uniformisana Nemca koji su bili iznenađeni i nezadovoljni što su one još žive. One su preživele samo zbog toga što su dve zatvorenice uspele da ubede nadležne da su one hrišćanke, Jugoslovenke, i sestre koje su došle da posete svoga oca ratnog zarobljenika. One su se navodno zvale Ivanka i Vera Jovanović a bile su smeštene u jednoj obližnjoj ćeliji. Vera, sedamnaestogodišnja devojka, nikad nije napuštala svoju ćeliju. Ona je slomila rame kada je iskakala iz voza. Vodila je računa o petogodišnjem Tomiju, siročetu dovedenom iz Terezina. Dvaput nedeljno Ivanka, po cenu svog sopstvenog života, dobijala je korpu sa petnaest velikih vekni hleba od jednog čehoslovačkog čuvara koji je na misteriozan način dobijao hleb iz muškog dela logora. Verovatno su takode bili dostavljani i lekovi (nejasno sećanje). Čuvar je prikriivao sve za Ivanku i podučavao ju je kako da provuče hleb kroz malu ventilacionu rupu u WC ćelije 33, a koja gleda prema unutrašnjem dvorištu.

Kada se kapitulacija približavala i rakete ruskih kaćuša se jasno čule, nemačke vlasti su počele da izvlače zatvorenike, ćeliju po ćeliju, i ubijale ih kako ne bi ostavili žive svedoke. Kada su žene iz ćelije 33 čule za to odlučile su da ostanu unutra nadajući se da će biti zaboravljene kao što su bile u poslednjim nedeljama. Jednog dana, početkom maja 1945, čehoslovački nadzornik ih je pozvao da napuste prostor rekavši im da je češki Crveni krst tu i da zatvorenici treba da se postroje pred vratima jer su slobodni (nekoliko stotina metara od ćelije 33). Žene, već veoma slabe zbog neishranjenosti, počele su da idu prema vratima. Mnoge od njih još su bile u prugastim odelima iz Aušvica. Sloboda je bila udaljena samo nekoliko metara. U tom času zapazio ih je nemački komandir zatvora, Jekel koji je besno skočio prema njima zamahujući jednim teškim drvenim kocem. On ih je terao natrag prema ćeliji 33 u nameri da ih ubije. Jevrejima iz logora nije bilo dozvoljeno da prežive rat. Okrutni obrt sudbine trebalo je da se desi na pragu oslobođenja. Međutim, čehoslovački čuvar uspeo je da alarmira članove čehoslovačkog Crvenog krsta koji su bili blizu... Oni su brzo stigli do ćelije 33 i seli na pod među žene sprečavajući Nemce da ih ubiju kada su saveznici već tako blizu.